

O ČASNIČKOJ IZOBRAZBI, PLAĆI I ČASNIČKOM KADRU U AUSTRUGARSKOJ VOJSCI S NAGLASKOM NA DALMACIJU

ata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to yo

Tado ORŠOLIĆ
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru

UDK 355.082 (497.5) Dalmacija
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 21. XII. 2005.

U radu je riječ o visini časničkih plaća i mirovina, zatim o nekim segmentima časničke naobrazbe te kako, gdje i na koji su se način pojedini kandidati mogli školovati u vojnim školama i akademijama. Dijelom su se pokušali razmotriti uzroci nezastupljenosti viših časnika austrougarske vojske koji bi bili podrijetlom iz Dalmacije. Izrazito malen broj dalmatinskih visokih časnika u austrougarskoj vojsci pripisuje se nepostojanju tradicionalog službovanja u aktivnoj carskoj vojsci, a dijelom i nepodobnosti kandidata u smislu njihova obiteljskog podrijetla i društvenog statusa. Sve su to bili uzroci izrazito malog broja časnika podrijetlom iz Dalmacije koji su službovali u carskoj vojsci. Tek krajem XIX. stoljeća njihov se broj u odnosu na prethodno razdoblje nešto povećao.

Ključne riječi: časnici, austrougarska vojska, Dalmacija.

O vojnim školama i časničkoj naobrazbi

Općenito, na temelju arhivskih izvora, literature i napose vojnih shematizama, može se primijetiti da je broj časnika iz Dalmacije u aktivnoj i stalnoj carskoj vojsci, osobito kopненоj, bio izrazito malen. O tome nam ponajbolje svjedoče časnički sastavi prikazani u vojnim shematizmima. Istina, bilo je ponešto časnika i iz ove pokrajine, ali ne u broju koliko bi ih zaista trebalo biti. Većina njih, iako u časničkom rang, dosežala je najviše rang kapetana (hrv. bojnika). Najviše se časnika iz Dalmacije ili onih podrijetlom iz Hrvatske nalazilo u domobranskim sastavima. Čak se i u ovim postrojbama, koje su imale domaći karakter, nerijetko događalo da nije bilo niti jednog domaćeg časnika. Tako npr. ni u stožeru drugog konjaničkog odjela jahaćih strijelaca u Dalmaciji, sa sjedištem u Sinju (prema podatcima iz 1887.), nema niti jednog časnika podrijetlom iz Dalmacije.¹ Više je razloga zašto je bilo tako malo časnika iz Dalmacije.

¹ *Schematismus der k. k. Landwehr in der k. k. Gendarmerie der im Reichsrathe vertretenen Königreiche in Länder für 1887.*, Beč, 1887., str. 206–206.

Prije svega moramo kazati da se časničko školovanje u Austro-Ugarskoj dijelilo u dvije kategorije. Prva kategorija vojno-odgojnih ustanova dijelila se u tri osnovne grupe: a) vojno-odgojnu (*Militärerziehungs-*), b) obrazovnu (*Bildungs-*), c) strukovno-obrazovne zavode (*Fachbildungsanstalten*). Među vojno-odgojne i obrazovne zavode (s ukupno 3000 pitomaca) ubrajani su: Vojni kolegij (*Militärkollegium*) u St. Pöltnu (Sv. Hipolitu), Vojna tehnička škola u Hranicu (Mährisch-Weißkirchen), Tehnička akademija u Beču, Vojna akademija u Bečkom Novom Mjestu (Wiener-Neustadt) i još tri niže vojne realke u Kisegu, Kismartonu (Eisenstadt) i Košicama.² U strukovno-obrazovne zavode ulazile su: ratne škole (*Kriegsschule*), viši artiljerijski i inženjerijski tečaj (*höherer Artillerie- und Geniekurs*), centralni pješadijski i centralni konjanički tečaj (*Zentralinfanterie- und Zentralkavalleriekurs*), te pripravnčki tečaj za kandidate stožernog časnika artiljerije.³

U drugu kategoriju vojno-obrazovnih zavoda ulazile su vojne škole (*Truppendschulen*). Vojne škole dijelile su se na pripravnčke i kadetske škole, te vojne (momčadske) škole (*Mannschaftsschulen*).⁴

Za ulazak u neku od vojnih škola ili vojnu akademiju, kandidat je prethodno morao (ali ne nužno) završiti nižu i višu vojnu realku. Ove su škole trebale služiti kao pripravnčki zavodi za stupanje u vojnu akademiju i kadetsku školu.⁵

Kao prvo, za odlazak na neku od ovih vojnih ustanova, o državnom, pokrajinskom (iz zaklade) ili vlastitu trošku, postojali su strogi uvjeti koje je budući pitomac morao ispunjavati. Najprije je obično izlazio natječaj, koji se prvo dostavljao pokrajinskom zapovjedništvu, a zatim objavljivao u službenim novinama (za Dalmaciju to je bio list “Objavitelj Dalmatinski”). Taj je natječaj npr. za godinu 1880./81. izgledao ovako “Natječajni obrasac – Za bliže učionske godine 1880./81. ostati će ispražnjeno jedno zakladno mjesto pričuvano za Dalmatince u jednom c. kr. odgojnom zavodu vojnom”.⁶

Da bi se uopće mogao natjecati, svaki je budući pitomac morao ispunjavati sljedeće uvjete: da ima državljanstvo, tjelesnu sposobnost i da nije stariji od dvanaest godina (“za ulazak u I. tečaj niže vojne realke”), da je s dobrim uspjehom završio IV. ili V. razred pučke škole.⁷

Za primanje u I. tečaj vojne škole natjecatelj nije smio biti stariji od 16 godina i morao je s najmanje dobrim uspjehom završiti realku ili gimnaziju. Natjecatelji za I. nižu

² Prvomil KRBK, *C. kr. austro-ugarske realke sa stanovišta pedagogijskog*, Zagreb, 1889., str. 10–11; Ludwig IANSKI, *Ueber die Truppen-Schule des kaiserlich königlichen Heeres zur Heranbildung des Offiziers-Nachwuchses*, Beč, 1874., str. 5. Ove su ustanove u našoj državi podijeljene, kao i u većini drugih, na vojno-obrazovne ustanove i vojne škole (“*Diese Anstalten zerfallen in unserem Staate, sowie in den meisten anderen, in Militär-Bildungs-Anstalten und Truppendschulen*”); Ferdinand SCHMID, *Das Heeresrecht der österreichisch-ungarischen Monarchie*, Beč – Leipzig, 1903., str. 388.

³ ISTO.

⁴ F. SCHMID, nav. dj., str. 388.

⁵ ISTO, str. 389.

⁶ *Objavitelj Dalmatinski* (dalje: O. D.), 1880., br. 36, Natječajni obrazac (br. 5259).

⁷ ISTO.

realku mogli su dio prijamnoga ispita polagati i na svom materinjem jeziku, ali su morali poznavati njemački jezik toliko “da budu mogli uspješno razumjeti predavanje”. Općenito, natjecatelji su za vojnu školu (I. razred više realke) morali polagati prijamni na njemačkom jeziku, a prednost su imali oni koji su znali govoriti mađarski i češki. Budući je pitomac na prijamnom ispitu polagao i francuski jezik, tj. morao je “*ispravno štiti*” (op. T. O. čitati) *franceski i da bude mogao s pomoću rječnika prevesti s njemačkoga u franceski i obratno proste vježbovne zadaće*”.⁸

Premda je primljeni pitomac školovan uz potporu države jer je dobivao stipendiju iz zemaljske zaklade, ipak je po ulasku na akademiju morao “*isplatiti 6 fior. za učionsko pokujstvo i suviše svake godine 12 fior. za nabavu učila*.” Natječaji su se obično objavljivali za mjesto pitomca u Vojnoj akademiji ili, najčešće, u drugim vojnim školama – akademijama. U toj najvećoj vojnoj akademiji austrougarske vojske u Bečkom Novom Mjestu pitomci su se obrazovali za visoke časnike u pješadiji, strijelcima, konjaništvu, a u Tehničkoj akademiji u Beču za topništvo i inženjeriju, tj. “mjerništvo i mostogradstvo”.⁹

Na prethodno spomenuti natječaj za Dalmaciju prijavila su se samo tri kandidata, od kojih je primljen Edgar Micula iz Zadra, star 13 godina. Micula je bio iz bogate i utjecajne obitelji, njegov je otac Marko Micula obnašao dužnost sudskog vijećnika.¹⁰ To i jest razlog što je baš Edgar primljen kao pitomac u vojnu školu. Naime, uobičajeno je bilo da u vojne akademije odlaze mladići iz aristokratskih, bogatijih i tradicionalno službeničkih ili časničkih obitelji. Tako je npr. otac drugoga kandidata (Vid Kovačević iz Dubrovnika) bio kapetan u mirovini, dok je otac trećega kandidata (Paul Fumis iz Knina) obnašao službu šumarskog komesara.¹¹

Osim tzv. zakladnih (stipendijskih) mjesta za obrazovanja u vojnim školama, postojao je, dakako, i način časničke naobrazbe uz plaćanje. To su si pak mogli priuštiti samo oni iz visokog društvenog sloja jer je godišnja naknada uz plaćanje iznosila: za nižu realku 300 fforina, za višu realku 400, a za vojnu akademiju čak 800 fforina (usporedbe radi, jedan je konj tada vrijedio 80–90 fforina). Dakle, niti jedan imućniji poljodjelac nije bio u mogućnosti o svojem trošku školovati sina u nekoj od vojnih ustanova. Osim toga, prilikom primanja u vojne škole zakonom je bilo određeno da “na platežna mjesta imadu tražbeno pravo sinovi svih austrijsko-ugarskih državljana nu prednost imadu sinovi časnika, vojnih, dvorskih i civilnih državnih činovnika”.¹²

Postojale su i vojno-obrazovne ustanove, kao c. k. vojno sirotište u Fischau, u kojem je obrazovanje bilo besplatno. No, i pri primitku u takvu ustanovu prednost su imali sinovi “svih osoba c. k. vojske, vojne mornarice i obaju domobranstva, i to tako

⁸ ISTO; DAZd, Spisi registrature Namjesništva (dalje: SRN), 1880., fasc. V A, poz. 5269, br. 5269.

⁹ O. D., ISTO.

¹⁰ DAZd, SRN, 1880., fasc. V A, poz. 2553, br. 8370 i br. 11040.

¹¹ ISTO.

¹² *Vojna dužnost izvadak i tumač obrambenog zakona*, Trst, 1879., str. 71–72.

aktivnoga kao i mirovnoga i nemoćničkog stanja” te sinovi izvanslužbujućih i umirovljenih časnika, zatim sinovi dočasnika te dvorskih i civilnih državnih činovnika.¹³

U takvim su nerealnim situacijama dalmatinski mladići iz težačkih i siromašnih slojeva imali minimalne ili nikakve mogućnosti da budu primljeni u “vojna obrazovališta”. Mladići iz nižega društvenog sloja jedva da su polazili bilo kakvu pučku školu, a završiti realku ili gimnaziju značilo je doseći gotovo vrhunac naobrazbe. Iako je Zemaljski odbor imao vlastitu zakladu za novčanu pomoć siromašnim učenicima (“nemoćnim učenicima”) koje njihove obitelji nisu mogle financirati, ipak to nije bilo dostatno za školovanje većeg broja učenika. Zemaljska je zaklada mogla stipendirati vrlo mali broj učenika jer su te stipendije dodjeljivane polaznicima i vojnih i civilnih škola.¹⁴ Dokaz tomu da se vrlo malen broj mladića iz Dalmacije školovao u vojnim ustanovama, vidljiv je u *Militär statistisches Jahrbuch* (Vojni statistički godišnjak). Tako su se npr. u vojnim školama ili akademijama 1897. obrazovala svega četiri pitomca iz Dalmacije.¹⁵

Svoju priliku za stjecanje časničke naobrazbe mladići iz Dalmacije mogli su eventualno tražiti i u nekim kadetskim školama. Tečajevi u tim školama trajali su između četiri i dvije godine, a primani su “mladići dobra uzgoja, dovoljne naobrazbe i odgovarajuća tjelesna razvitka” s navršenih četrnaest godina.¹⁶ Molbe za kadetske škole predavale su se kod zapovjedništva dotične škole (do 1. rujna). U cjelokupnoj Monarhiji postojale su ove kadetske škole: pješačke kadetske škole u Beču, Budimpešti, Labzowu kod Krakowa, Pragu, Kralovu (Karlhaus) kod Brna, Sibiru, Požunu, Lavovu, Zagrebu (s pobočnom kadetskom školom u Karlovcu), Liebenau kod Gradca, Innsbrucku, Trstu, Košicama i Temišvaru. Osim pješačkih bile su još konjanička kadetska škola u Hranicu, topnička i inženjerijska kadetska škola u Beču i “kopalačka (*Pionnier*)” kadetska škola u Hainburgu.¹⁷

Osim navedenih škola, osnovane su i škole za obrazovanje jednogodišnjih dobrovoljaca za pričuvene časnike odnosno dočasnike i domobranske časnike. U ovim školama pod nazivom domobranske časničke pripravnicičke škole (*Landwehr-Offiziers-Aspiranten-Schulen*) obrazovali su se domobranski časnici i dočasnici, a u dočasničkoj školi (*Unteroffiziersschule*) dočasnici stalne vojske.¹⁸ Jednogodišnji dobrovoljci, kako smo ranije naveli, uglavnom su već prije stupanja u vojsku završili nižu ili višu realku. Oni su stoga kao obrazovani vojni kadar mogli pohađati školu za pričuvene časnike. Polaznici domobranskih časničkih škola mogli su se obrazovati u domobranskim školama u Beču, Bečkom Novom Mjestu, Brnu, Grazu, Pragu, Lavovu, Krakovu i Innsbrucku, ali i

¹³ ISTO, str. 68–69.

¹⁴ *Izvišća brzopisna i analitična XII. zasjedanja Zemaljskog sabora dalmatinskoga od dneva 6 do 20 Prosinca 1873, Zadar, 1873.*, str. 98.

¹⁵ *Militär statistisches Jahrbuch für das Jahr 1897 (1895, 1896 i 1897)*, Beč, 1898., str. 6.

¹⁶ *Vojna dužnost izvadak i tumač...*, str. 72.

¹⁷ ISTO.

¹⁸ F. SCHMID, nav. dj., str. 391–392.

u drugim pokrajinskim sjedištima ili većim gradovima ako se prijavi dovoljan broj kandidata (*Aspiranten*).¹⁹

U ovim se vojnim školama nastava odvijala uglavnom po sustavu programa večernjeg tečaja zbog dnevnih obveza kandidata (jer su ovi obično već negdje bili zaposleni), ali po programu dnevnog tečaja. Nastava u večernjem tečaju odvijala se radnim danom uvečer od 7 do 9 sati i djelomično nedjeljom u popodnevnim satima. Nastava u dnevnom tečaju trajala je 3–4 sata.²⁰

Večernje škole za obrazovanje domobranskih i pričuvnih časnika i dočasnika bile su najčešći izbor gdje su Hrvati mogli postići pričuvni časnički ili aktivni dočasnički rang. Elitne vojne škole su mahom ostale rezervirane za one iz višega društvenoga sloja i za sinove njemačko-austrijskih časnika. Tako I. Deák kaže da je polovica sinova austrijsko-njemačkih časnika pohađala elitne vojne škole, dok se je npr. iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te Vojne krajine samo 14% sinova iz časničkih obitelji (općenito od ukupnoga broja) školovalo u tzv. elitnim vojnim školama. Kasnije, 1900. bilo je 41% sinova iz austrijsko-njemačkih časničkih obitelji, a 22,7 % iz časničkih obitelji podrijetlom iz Hrvatske, Slavonije ili Dalmacije.²¹ Izuzetak u ovome činile su Vojna krajina i Hrvatska općenito, iz čijih se vojnih obitelji tradicionalno školovao velik broj mladića, a koji su nerijetko i završavali karijeru u generalskom rangu. Tako npr. imamo čak šest podmaršala odnosno generala artiljerije s područja današnje Hrvatske koji su bili postavljeni za namjesnike Dalmacije. To su kronološki po upraviteljstvu u Dalmaciji sljedeći: Franjo Tomašić rođ. u Rijeci, Lazar Mamula rođ. u Gomirju, ban Josip Jelačić rođ. u Petrovaradinu, Franjo Filipović rođ. u Gospiću, Gabriel Rodić rođ. u Vrginmostu, Stjepan Jovanović rođ. u Pazarištu, Dragutin Karlo Blažeković rođ. u Osijeku. Primjećuje se da su osim Blažekovića i Tomašića svi ostali rođeni na području Vojne krajine. S druge strane, samo su trojica časnika iz Dalmacije koji su dosegнули generalski čin: Nikola Maštrović,²² Šimun Addobbati i Eugen Albori.

Nikola Maštrović rodio se u Makarskoj 1791. u imućnoj i uglednoj obitelji. Za razliku od drugih časnika on se nije školovao u vojnim akademijama, nego je izobrazbu stekao prvo u pučkoj školi u Makarskoj i Splitu, zatim u nižoj gimnaziji u Veneciji. Nakon Venecije upisuje Licej u Zadru nakon čega 1809. postaje inženjer niskogradnje. Kao mladić nemirnoga duha, umjesto da nastavi civilnu karijeru inženjera, on se iste godine javlja u Napoleonovu vojsku. Tu je izabran za potporučnika, zatim natporučnika i na kraju unaprijeđen u kapetana (hrv. satnika). Nakon sloma i poraza Napoleonove vojske prelazi u austrijsku carsku vojsku u činu kapetana koji mu je priznat iz francuske

¹⁹ O. D., 1875., II. dodatak k Br. 76; DAZd, SRN, 1881., fasc. V. A, br. 10252.

²⁰ ISTO.

²¹ István DEÁK, *Der k.(u) k. Offizier 1848–1918*, Beč – Köln – Weimar, 1991., str. 227.

²² Ovdje ćemo spomenuti i general-bojnika Nikolu Maštrovića iako je on zapravo službovao u vremenu prije osnutka Austro-Ugarske Monarhije, dakle prije 1867. godine. Spominjemo ga ponajprije iz razloga što je on jedini i podrijetlom iz obitelji čiji su korijeni hrvatski, za razliku od ostale dvojice koje ćemo ovdje spomenuti.

vojske. U rangu kapetana u svojoj se 41. godini ženi s Bečankom plemićkog roda Franciskom Romanom de Herz, s kojom nije imao potomstva. Napokon, nakon dvadeset godina 1835. biva promaknut u čin majora (hrv. bojnika). Sedam je godina nakon toga (1842.) promaknut u čin dopukovnika, a već iduće, 1843. godine u pukovnika i zapovjednika četvrte hrvatske pukovnije u Otočcu (IV. otočka pukovnija). Na talijanskoj bojišnici tijekom 1848. imenovan je u rang general-bojnika. Iz neobjašnjivih razloga naglo je umirovljen 1849. godine. Samo dvije godine nakon umirovljenja 1851. umro je u Beču, gdje je i pokopan.²³

Šimun Addobbati rođen 1851., potjecao je iz stare zadarske plemićke obitelji podrijetlom iz Bergama. Roditelji su ga kao dječaka poslali u kadetsku školu u Maribor. Nakon završetka kadetske škole nastavio je školovanje u Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu. Vojnu je akademiju završio 1870. godine, a s činom poručnika stupio je u pješačku pukovniju br. 46. Nakon šest godina (1876.) promaknut je u natporučnika, a vjerojatno 1879./80. u čin kapetana II. klase, zatim 1883. u kapetana I. kl. (u razdoblju od 1886. do 1890. obnašao je i dužnost zapovjednika domobranske bojne br. 82. u Kotoru). Nakon sedam godina (1890.) dobiva čin bojnika, malo zatim promaknut je u dopukovnika. U viši časnički rang unaprijeđen je tek 1900., kada dobiva čin pukovnika. Konačno, 1906. promaknut je u čin general-bojnika, a neposredno prije umirovljenja u podmaršala (*Feldmarschalleutnant*).²⁴

Pored Addobbatija, tu je još i general artiljerije barun Eugen Albori. Albori je rođen 1838. u Kotoru, a umro u Beču 1915. Podrijetlom je iz stare venecijanske obitelji plemićkog roda. Završio je vojnu školu 1857. u Terezijanskoj vojnoj akademiji. Prvo je doporučnik kod Tirolskih carskih lovaca, a zatim 1864. kapetan u Glavnom stožeru. Nakon dvije godine (1866.) prebačen je k posadnoj vojsci u Dalmaciju, a 1872. već ima čin bojnika i zapovjednik je divizijskog stožera u Brnu. Već je 1879. imao čin dopukovnika, a 1882. čin general-bojnika i brigadira na službi u Zagrebu, a nakon toga prebačen je 1886. u Lavov. Od 1889. je podmaršal i zamjenik zapovijedajućeg generala u Beču, a 1894. zapovjednik zbora i zapovijedajući general u Krakovu. Dobiva jednu od najvećih počasti u austrijskoj vojsci postavši 1895. vlasnik pukovnije (*Regimentsinhaber*). No, tu nije stalo njegovo napredovanje, 1897. postaje general artiljerije, zatim zapovjednik petnaestog vojnog zbora, odnosno civilni i vojni upravitelj Bosne i Hercegovine. Posljednjih šest

²³ Tihomil MAŠTROVIĆ, *General Nikola Maštrović: život i djelo jednog hrvatskog časnika*, Zagreb, 1996.; *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica od 925.–1925.*, Zagreb, 1925., str. 180. Inače, obitelj Maštrović po svoj je prilici davala više vojnih, časnika osobito u teritorijalnim snagama koje su bile ustrojene još za mletačke uprave polovinom XVI., a raspuštene tek polovinom XIX. stoljeća. Tako su dvojica njegove braće, Ivan i Josip Maštrović, časnici u redovima teritorijalnih snaga u splitskom okružju, i to prvi kao serdar u Opuzenu, a drugi kao podserdar u Ogorju.

²⁴ Šime PERIČIĆ, Neki Dalmatinci – generali stranih vojski, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 42, Zadar, 2000., str. 213; *Militär-Schematismus 1890*, str. 334.

godina svojeg vojnog službovanja od 1907. do 1913. obnaša najvišu časničku dužnost kao glavni inspektor (*Armee-Inspektor*) austrougarske vojske.²⁵

Na žalost, o ostalim časnicima iz Dalmacije u domaćim arhivima (napose u Državnom arhivu u Zadru) ili drugim izvorima, nema podrobnijih podataka. Potpuna dokumentacija časničkih dosjea nalazi se u Ratnom arhivu (*Kriegsarchiv*) u Beču. Međutim, i traganje za časničkim dosjeima u spomenutom arhivu poprilično je otežano. Razlog je tome što treba ući u trag pojedinom časniku preko postrojbe u kojoj se nalazio. Naime, časnički dosjei su pohranjeni u stožerima arhiva dotične postrojbe gdje je ovaj službovao. Druga je otežavajuća okolnost što su u vojnim shematizmima objavljena imena i prezimena časnika i njihov rang, ali ne i mjesta rođenja. Tako se samo po prezimenima može nagađati odakle je koji časnik. Jedino je sigurno da su časnici u domobranstvu, oni s hrvatskim prezimenima, bili uglavnom iz dalmatinskih krajeva. Oni pak časnici (s hrvatskim prezimenima) u stalnoj vojsci, najčešće su bili i iz ostalih krajeva Hrvatske, u prvom redu iz Vojne krajine.²⁶

Kada se sagleda činjenica nedovoljne zastupljenosti časničkog kadra slavenskih naroda, a uzimajući u obzir i djelomičnu etničku diskriminaciju, čini se da je temelj napredovanja u časničkoj karijeri bilo zapravo plemićko, odnosno visoko društveno podrijetlo. Bilo je naravno i onih kojima podrijetlo nije donijelo visoki časnički rang, nego prije svega sposobnost i zasluge na bojnopolju i, dakako, odanost carsko-kraljevskoj vojsci i caru. Upravo je car osobno (uz sugestije svojih savjetnika) imenovao visoke časnike, pa možda i u njegovu tradicionalno-konzervativnom stavu treba tražiti uzroke u odabiru i imenovanju visokih časnika. U ovom slučaju otvoreno se naziru ostatci feudalnog koncepta u poimanju visokog časničkog napredovanja.

S druge strane, prigodom primanja u vojne škole nije se zanemarivala ni nacionalna pripadnost kandidata, a pri samome upisu u višu realku iziskivalo se znanje njemačkog jezika (što je išlo u prilog onima koji su rođeni na njemačkom govornom području). Viša časnička mjesta, ona u rangu pukovnika i generala, uglavnom su bila rezervirana za austrijskonjemačke i mađarske časnike. Spominjemo interesantan podatak o nacionalnoj pripadnosti generala iz 1918., gdje se kaže da je od ukupno 387 službujućih generala bilo 166 Nijemaca, 94 Mađara, 64 Čeha i Slovaka, 25 (*Südslawen*) Hrvata, Srba i Slovenaca, 24 Poljaka, 9 Talijana, 1 Rumunj i 4 ostalih. Dakle, Nijemaca i Mađara ima 260, a svih ostalih 127. Uzimajući u obzir činjenicu da je 1900. u Monarhiji slavenskih naroda bilo 2,265.000 više nego Nijemaca i Mađara skupa (u austrijskom dijelu Monarhije Nijemaca 11,730.000, a Slavena 15,750.000; u ugarskom dijelu Mađara 8,610.000, a Slavena 5,310.000), onda tek uočavamo izrazitu časničku privilegiranost

²⁵ *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, I. Band*, Graz – Köln, 1957., str. 12.

²⁶ O tome vidi tablice o ovoj podjeli u: Tado ORŠOLIĆ, *Ustroj i služba austrijske kopnene vojske u Dalmaciji od 1867. do 1873.*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 41, Zagreb – Zadar, 1999., str. 229–236.

Nijemaca i Mađara nad ostalim slavenskim narodima.²⁷ Većina je časnika iz Hrvatske, Slavonije, a naročito iz Dalmacije završavala karijeru u rangu poručnika, kapetana, eventualno pukovnika. Dakako, bilo je i onih koji su se dovinuli do visokog ranga generala ili podmaršala, no to su, rekli bismo, bili izuzetci.

Važan razlog vrlo malog broja zastupljenih generala iz Dalmacije u austrijskoj vojsci ponajprije treba tražiti u činjenici da je postojala dalmatinska tradicija službovanja u teritorijalnim snagama. Pojedine su imućne i ugledne obitelji davale tradicionalni časnički prinos. Taj slijed postojanja teritorijalnih snaga nastavio se sve do 50-ih godina XIX. stoljeća, a vojna obveza u Dalmaciji uvodi se tek 1852. godine. Prema tome, zainteresiranost za aktivnu carsku vojsku nastaje tek u drugoj polovini XIX. stoljeća. A s obzirom na nepostojanje tradicije službovanja u carskoj vojsci, za razliku npr. od Vojne krajine, općenito i izostaje broj časničkog kadra, naročito onog s višim rangom pukovnika, generala ili podmaršala. Osim toga, za višestoljetne mletačke uprave nije bilo visokih vojnih akademija, kakvih je primjerice bilo u Habsburškoj Monarhiji, gdje su se školovali visoki vojni časnici. Dijelom i zbog toga nije bilo nasljedovanih časnika koji bi nastavili službu u aktivnoj carskoj vojsci. Jedino je ponešto domaćih časnika koji su službovali u aktivnoj vojsci tijekom mletačke i francuske uprave, primljeno kasnije i u austrijsku vojsku. Nešto se veći broj časnika iz Dalmacije, većinom onih nižih od poručnika do kapetana, javlja nakon uvođenja domobranstva, dakle iza 70-ih i posebno krajem XIX. stoljeća.

Plaće i mirovine časnika, dočasnika i vojnika

Časničke su plaće određivane na temelju razrednog čina, a mirovine na temelju časničkoga ranga i trajanja službe. Službene časničke plaće i mirovine koje su zakonom od 1868. i 1875. djelomično povećane, vrijedit će sve do 1907. Prema toj utvrđenoj časničkoj klasifikaciji čiste (bez ostalih naknada) godišnje plaće i mirovine časnika, od najnižeg časničkog ranga poručnika do najvišega maršala, iznosile su:²⁸

²⁷ ISTO, str. 201; A. L. HICHMANS, *Sprachen Atlas*, Beč, 1900., str. 2. Početkom 1870. austrougarska zajednička vojska brojala je ukupno 13.263 aktivnih časnika, uključujući i neznatan broj pričuvnih časnika.

²⁸ *Naredba ministarstva za zemaljsku obranu od 31. prosinca 1875.*, List državnih zakona 1876., kom. I, Zadar, 1876., str. 7; I. DEÁK, nav. dj., str. 145; Walter WAGNER, *Die k. (u.) k. Armee-Gliederung und Aufgabenstellung; Gebühren und Versorgung: u Habsburgermonarchie 1848–1918, Band V. Die Bewaffneten Macht*, (dalje: *Habsburgermonarchie 1848–1918*), Beč, 1987., str. 591–592.

<i>Plaće</i>			<i>Mirovine</i>	
<i>Razr. stupanj</i>	<i>Čin</i>	<i>Godišnja plaća u fforinima</i>	<i>Trajanje službe</i>	<i>Godišnja mirovina u fforinima</i>
I.	<i>Feldmarschall</i> (maršal)	10.000		10.000
II.	<i>Feldzeugmeister</i> (general artiljerije) i <i>General der Kavallerie</i> (general konjaništva)	8.400 (mj. 700)	10 god.	2.800
			20 god.	4.200
			30 god.	6.300
			40 god.	8.400
III.	<i>Feldmarschall-leutnant</i> (domaršal)	6.300 (mj. 525)	10 god.	2.100
			20 god.	3.150
			30 god.	4.725
			40 god.	6.300
IV.	<i>Generalmajor</i> (general-bojnik)	4.200 (mj.350)	10 god.	1.400
			20 god.	2.100
			30 god.	3.150
			40 god.	4.200
V.	<i>Oberst</i> (pukovnik)	3.000 (mj. 250)	10 god.	1.000
			20 god.	1.500
			30 god.	2.250
			40 god.	3.000
VI.	<i>Obersleutnant</i> (dopukovnik)	2.100 (mj. 175)	10 god.	700
			20 god.	1.050
			30 god.	1.575
			40 god.	2.100
VII.	<i>Major</i> (bojnik)	1.680 (mj. 140)	10 god.	560
			20 god.	840
			30 god.	1.260
			40 god.	1.680
VIII.	<i>Kapetan</i> (satnik) i <i>Rittmeister</i> (konjanički satnik) I. kl.	1.200 (mj. 100)	10 god.	400
			20 god.	600
			30 god.	900
			40 god.	1.200
VIII.	<i>Kapetan</i> (satnik) i <i>Rittmeister</i> (konjanički satnik) II. kl.	900 (mj. 75)	10 god.	300
			20 god.	450
			30 god.	675
			40 god.	900
IX.	<i>Oberleutnant</i> (natporučnik)	720 (mj. 60)	10 god.	300
			20 god.	360
			30 god.	540
			40 god.	720
X.	<i>Leutnant</i> (poručnik)	600 (mj. 50)	10 god.	300
			20 god.	300
			30 god.	450
			40 god.	600

U tablici su navedene čiste plaće časnika, bez raznih drugih dodataka. Ti su dodatci bili za ratnu opremu, za konje, mobilizacijski i ratni dodatci. Tako su za trajanja rata npr. mjesečni dodatci za ratnu opremu iznosili 40 fforina za poručnika, a 2.400 za maršala. Časnici koji su imali konje, dobivali su mjesečnu naknadu, primjerice poručnici 120, a generali 240 fforina. Mobilizacijske i ratne naknade isplaćivane su u dnevnicama i iznosile npr. za poručnika 15 fforina mobilizacijske i 30 ffor. ratne naknade, za pukovnika 60 ffor. mobilizacijske i 180 ffor. ratne naknade, za podmaršala 120 ffor. mobilizacijske i 300 ffor. ratne naknade.²⁹

S obzirom na visinu plaća u Austro-Ugarskoj, tada su najniže časničke plaće (u rangu poručnika) u odnosu na najbolje radničke plaće bile veće za oko 10%, a u odnosu na obične radnike i do 100%. Tako je npr. plaća tipografskih radnika, koji su bili među najbolje plaćenim kategorijama radnika, iznosila 11 fforina na tjedan (oko 45 fforina na mjesec, oko 540 na godinu). Plaće nadničara iznosile su jedan fforin na dan ili oko 25–26 na mjesec (na godinu oko 300 fforina).³⁰

Dočasnici i obični vojnici puno su manje plaćeni u odnosu na časnike. Plaće običnih vojnika iznosile su oko 100 fforina godišnje (plus ratne naknade u iznosu od 5–15 fforina). Dočasničke plaće (koje su bile dvaput manje u odnosu na najnižega časnika) u ovisnosti o dočasničkom činu mogle su iznositi najviše oko 300 fforina godišnje (plus ratne naknade u visini od 10 do 20 ffor.).³¹ Njihove mirovine (vojnika i dočasnika) u ovisnosti o visini dočasničkoga čina iznosile su: za deset godina službe između 36 i 108 fforina, 30 godina 78 do 234, a za 40 godina službe, kao punu mirovinu, dobivali između 100 i 300 fforina. U slučaju ranjavanja (invaliditeta) dobivali su još godišnju naknadu između 48 i 144 fforina. U slučajevima odustajanja od mirovine, dobivali su otpremninu u visini od dvije zadnje godišnje plaće. U slučaju smrti dotičnoga vojnika bez čina njegova je obitelj primala ispomocu u iznosu od 50 fforina godišnje.³²

U slučajevima ranjavanja običnih vojnika (redovni vojnici, pričuvnici, domobrani i dr.), za njihove invalidnine obično su se brinule zemaljske zaklade dotične pokrajine ili dobrotvorna društva. Međutim, ta su primanja bila dosta niska. Tako su npr. za vrijeme zaposjedanja Bosne i Hercegovine 1878. ranjeni sudionici vojnici ili obitelji poginulih vojnika dobivali naknadu iz Zemaljske zaklade “Obitelji spomenutih vojnika dalmatinskih”

²⁹ *Habsburgermonarchie 1848.–1918.*, str. 592–593.

³⁰ Dinko FORETIĆ, Društvene prilike u Dalmaciji od polovice XIX stoljeća do Prvoga svjetskoga rata, u: Zbornik, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb, 1969., str. 56–57. Dnevnice u Zadru u odnosu na druge gradove u Dalmaciji bile su nešto veće od jednog fforina (1,20), u Šibeniku pak najniže (od 0,70 do 1 fforina), a u ostalim gradovima 1 fforin.

³¹ Iako u izvorima i literaturi nisam pronašao konkretne podatke o plaćama vojnika i dočasnika, ipak se na temelju podataka iz *Habsburgermonarchie 1848.–1918.*, str. 594, i *Naredba ministarstva za zemaljsku obranu od 31. prosinca 1875.* ..., str. 7, mogla izračunati (u odnosu na njihove mirovine) visina godišnjih plaća.

³² *Habsburgermonarchie 1848.–1918.*, str. 594.

(u ovisnosti o vrsti invaliditeta i ekonomskom stanju obitelji), u visini od 12 do 60 fforina.³³ Još ponešto ranjeni su vojnici dobivali i od dobrotvornih društava, kao što je “*Curatorio dei fondi dell Unione patriottica triestina di soccorso*,” koje je skrbilo o stradalnicima iz područja Trsta, Primorja i Dalmacije. Naknade te zaklade iznosile su od najmanje 5 do najviše 30 fforina. Obitelji poginulih također su dobivali izvjesne novčane naknade, i to u visini od 10 do najviše 35 fforina godišnje.³⁴ Minimalne naknade koje su dobivali ranjenici ili obitelji poginulih vojnika bile su dostatne tek za puko preživljavanje. No, u vremenima neimaštine, kada su ljudi čak i umirali od gladi (kao npr. 1877./78. na otocima Molatu i Velom Ratu³⁵), svaki je novčić i fforin značio ponekad spas za cijelu obitelj.

Zaključak

Razlozi malog broja dalmatinskih časnika, kako onih nižih tako i visokih, u aktivnoj austrijskoj vojsci trojaki su. Kao prvi razlog moramo spomenuti tradicionalno časničko službovanje u postojećim teritorijalnim snagama, koje su djelovale i za druge austrijske uprave sve do polovine XIX. stoljeća. Naime, časničko je službovanje u teritorijalnim snagama bilo tradicionalnog obiteljskog karaktera i ono se velikim dijelom prenosilo s koljena na koljeno, gotovo stoljećima. Časnički doprinos vojno-redarstvenoj instituciji teritorijalnih snaga davale su na primjer obitelji Šupuk, Nonković, Nakić, Maštrović i dr. Drugi je razlog taj što jedino u Dalmaciji kao austrijskoj pokrajini sve do 1852. nije postojalo obvezno novačenje u aktivnu kopnenu carsku vojsku. Stoga nije postojao ni običaj službovanja u aktivnoj vojsci, kako časnika tako ni običnih vojnika. Potencijalni časnici ili dočasnici koji su to mogli postati u redovnoj austrijskoj vojsci, radije su službovali u redovima njima poznatih teritorijalnih snaga. Može se ipak zapaziti da nakon raspuštanja teritorijalnih snaga 1850. veći dio dalmatinskih časnika prelazi iz teritorijalnih snaga u žandarmeriju ili redovnu austrijsku vojsku. Tek nakon uvođenja vojne obveze 1852. u Dalmaciji, odnosno od uvođenja opće vojne obveze 1867. u cijeloj ondašnjoj Dvojnoj Monarhiji, zanimanje dalmatinskih mladića za časničkom izobrazbom u redovnoj vojsci postaje izraženije. Treći razlog izrazito malog broja visokih časnika odnosio se dijelom na društveni status kandidata pri kojem odabiru se nije zanemarivala ni nacionalna pripadnost pojedinca. Tako su prednost prilikom izbora u rang generala imali oni koji su potjecali iz obitelji plemenita roda, dok oni koji to nisu bili, nisu niti mogli biti izabrani u spomenuti časnički rang. Osim toga, kod izbora u visoki časnički rang gledala se očito i nacionalna pripadnost, pa iako je u Dvojnoj Monarhiji živjelo više slavenskih naroda negoli Nijemaca i Mađara skupa, ipak su ovi zadnji imali dvostruko više zastupljenih generala u carskoj vojsci.

³³ Brzopisna izvješća XXI-a zasjedanja Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga (od dneva 25. studenoga do 14. prosinca 1885.), Zadar, 1886., str. 46–47; DAZd, SRN, 1885., sv. 3186, fasc. V F, poz. 285, br. 13728. U ovim spisima nalazi se i statut Zemaljske zadužbine (zaklade) “Obitelji spomenutih vojnika dalmatinskih”.

³⁴ DAZd, SRN, 1880., sv. 2960, fasc. V A, poz. 582; DAZd, SRN, 1882., sv. 3016, fasc. V F, poz. 9.

³⁵ D. FORETIĆ, *Društvene prilike u Dalmaciji...*, str. 49. U g. 1877. i 1878. kotarski je poglavar obavijestio namjesnika u Dalmaciji “o gladi koja je vladala u području zadarskih otoka, najprije u Velom Ratu, a zatim na Molatu.”

Tado ORŠOLIĆ: CONCERNING THE EDUCATION OF OFFICERS, THEIR WAGES
AND THE OFFICER CORPS IN THE AUSTRO-HUNGARIAN ARMY
WITH AN EMPHASIS ON DALMATIA

Summary

The article, as its title indicates, deals with the amount of officer's wages and pensions, then with certain segments of officer training and finally, how, where and in what manner could individual candidates finish their training in military schools and academies. In part the article sought to investigate the reasons for the rarity of higher officers in the Austro-Hungarian army who were born in Dalmatia. The conspicuous small number of higher officers in the Austro-Hungarian army is ascribed to the lack of tradition of serving in the active royal army and in part to the unsuitability of the candidates in the sense of their family origins and their social status. All of these were reasons for the markedly small numbers of officers from Dalmatia who served in the royal army. It was only at the end of the 19th century that their number somewhat increased in relation to the previous period.

Key words: officers, Austro-Hungarian army, Dalmatia.